

УДК 378.091.33-028.17:784.9]:784.071.2-051
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/74-2-53>

Ольга ПРОЦИШИНА,
orcid.org/0000-0002-9466-3395

доктор філософії,
викладач кафедри академічного та естрадного вокалу
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка
(Київ, Україна) o.protsyshyna@kubg.edu.ua

Софія ЛЕОНТІЄВА,
orcid.org/0000-0003-0093-2038

старший викладач кафедри академічного та естрадного вокалу
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка
(Київ, Україна) s.leontieva@kubg.edu.ua

РОЗВИТОК НАВИЧОК СЛУХОВОГО САМОКОНТРОЛЮ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ВОКАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ АРТИСТІВ-ВОКАЛІСТІВ

У статті розкрито сутність навичок слухового самоконтролю майбутніх артистів-вокалістів. Окреслено шляхи розвитку слухового самоконтролю здобувачів у процесі вокальної підготовки у вищій школі. Визначено, що об'єктом слухового самоконтролю майбутніх артистів-вокалістів є якість звучання їх музичного інструменту – голосу, який характеризується точністю інтонування, тембровою та динамічною різноманітністю, наявністю високої та низької співочої форманти, політністю, рухливістю, зв'язністю голосоведення та іншими ознаками професійного співу. З'ясовано, що для розвитку навичок слухового самоконтролю майбутніх артистів-вокалістів важливо спрямовувати освітню діяльність на збагачення та вдосконалення самостійного музичного мислення, а їх вокально-слуховий самоконтроль під час співу є ключовою здатністю, яка безпосередньо впливає на збагачення як вокально-технічних, так і художньо-виконавських здібностей та відповідних їм навичок.

Наголошено, що у процесі вокальної підготовки слід значну увагу приділяти виробленню вірної вокально-виконавської техніки та формуванню культури співу, направляти навчальні зусилля на розвиток художнього смаку, вдосконалення здатності чути студентами свій голос, наче збоку і контролювати його під час співу. Встановлено, що для ефективного розвитку навичок слухового самоконтролю майбутнім артистам-вокалістам необхідно регулярно слухати та аналізувати записи різножанрових вокальних творів у виконанні провідних співаків і здійснювати аудіозапис власного виконання з метою подальшого співвідношення м'язових і вібраційних відчуттів із акустичним сприйняттям голосу під час співу та в процесі прослуховування запису.

З'ясовано, що подальшого дослідження потребують зміст, форми, методи та прийоми формування навичок слухового самоконтролю студентів у процесі вокально-педагогічної, вокально-методичної, вокально-виконавської підготовки та педагогічні умови їх впровадження.

Ключові слова: майбутній артист-вокаліст, слуховий самоконтроль, вокально-слуховий самоконтроль, сольний спів, вища школа, вокальна підготовка, мистецька освіта.

Olha PROTSYSHYNA,
orcid.org/0000-0002-9466-3395,

Doctor of Philosophy,
Lecturer at the Department of Academic and Pop Vocal
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University
(Kyiv, Ukraine) o.protsyshyna@kubg.edu.ua

Sofia LEONTIEVA,
orcid.org/0000-0003-0093-2038

Senior Lecturer at the Department of Academic and Pop Vocal
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University
(Kyiv, Ukraine) s.leontieva@kubg.edu.ua

DEVELOPMENT OF AUDITORY SELF-CONTROL SKILLS AS AN IMPORTANT COMPONENT OF VOCAL TRAINING OF FUTURE ARTISTS-VOCALISTS

The article reveals the essence of auditory self-control skills of future artists-vocalists. The ways of developing students' auditory self-control in the process of vocal training in higher education are outlined. It has been determined that the object of auditory self-control of future artists-vocalists is the quality of sound of their musical instrument – the voice, which is

characterized by the accuracy of intonation, timbre and dynamic variety, the presence of high and low singing formants, mobility, coherence of voice and other signs of professional singing. It has been found that in order to develop the skills of auditory self-control of future artists-vocalists is very important to direct educational activities to enrich and improve independent musical thinking, and their vocal and auditory self-control during singing is a key ability that directly affects the enrichment of both vocal and technical, artistic and performing abilities and their corresponding skills.

It is emphasized that in the process of vocal training, considerable attention should be paid to the development of correct vocal and performance technique and the formation of a singing culture, to direct educational efforts to the development of artistic taste, to improve the ability of students to hear their voice as if from the side and to control it while singing. It has been established that for the effective development of auditory self-control skills of future artists-vocalists need to regularly listen to and analyze recordings of various genres of vocal works performed by leading singers and make audio recordings of their own performance in order to further correlate muscle and vibration sensations with the acoustic perception of the voice during singing and while listening to the recording.

It has been found that the content, forms, methods and techniques of forming students' auditory self-control skills in the process of vocal-pedagogical, vocal-methodical, vocal-performance training and the pedagogical conditions for their implementation require further research.

Key words: future artist-vocalist, auditory self-control, vocal-auditory self-control, solo singing, higher school, vocal training, art education.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток вітчизняної мистецької освіти відбувається у складних умовах соціокультурних змін, які посилюються геополітичною нестабільністю й спрямовуються на пошуки нових освітніх рішень з опорою на західноєвропейські тенденції та збереження кращих традицій вітчизняної педагогіки, пропагування українських національних культурних надбань. Вкрай гостро постає потреба художньо-естетичного, морального виховання молоді та необхідність їх професійного спрямування, щоби актуалізувати мотивацію до оволодіння загальними й фаховими здібностями і компетенціями, збагатити та розширити ціннісні орієнтири здобувачів у закладах вищої освіти, спрямувати на досягнення освітніх цілей.

Професійне становлення майбутніх артистів-вокалістів охоплює вокально-методичну, вокально-виконавську, концертно-сценічну підготовку, яка направлена на розвиток творчих, співацьких та артистичних здібностей, вдосконалення вокально-технічних навичок, збагачення музично-теоретичних знань, покращення інтерпретаційних, імпровізаційних, вокально-слухових умінь. Саме тому розвиток навичок слухового самоконтролю майбутніх артистів-вокалістів є одним із важливих завдань вокальної підготовки студентів у закладах вищої освіти.

Аналіз досліджень. Проблемі розвитку та модернізації музичної освіти присвячено чимало зарубіжних досліджень, зокрема таких науковців: J. L. Arostegui, G. Cox, M. Gall, E. Georgii-Hemming, T. B. Hauge, D. G. Hebert, K. Johansson, F. V. Nielsen, R. Stevens та інші. Теоретичні та практичні аспекти музичної педагогіки розглянуті у дослідженнях зарубіжних науковців, серед яких А. О. Addo, W. I. Bauer, S. Bladh, S. Karlsen, R. Klinger, R. M. Legette, D. H. McCord, H. Partti, D. Royses,

P. R. Webster та інші. Вагомий внесок у розвиток вітчизняної мистецької освіти внесли науковці, розкриваючи мистецтвознавчий та педагогічний аспекти (М. Вишневецька, В. Желанова, Г. Кондратенко, Н. Косінська, В. Лимаренко, Ю. Мережко, А. Михалюк, Н. Овчаренко, Г. Падалка, Ю. Савченко, Н. Сегеда, Л. Теряєва, М. Ткач та інші). Проте проблема розвитку навичок слухового самоконтролю артистів-вокалістів у процесі вокальної підготовки розглянуто у зарубіжній і вітчизняній науковій літературі недостатньо.

Мета статті – визначити сутність навичок слухового самоконтролю майбутніх артистів-вокалістів і розкрити шляхи їх розвитку в процесі вокальної підготовки.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи питання розвитку навичок слухового самоконтролю майбутніх артистів-вокалістів варто зазначити, що вокальна підготовка студентів у закладах вищої освіти – це складний, цілеспрямований, системний і послідовний процес розвитку вокально-виконавських і художньо-артистичних здібностей здобувачів, вдосконалення вокально-технічних навичок, збагачення вокально-методичних знань про співацький голос, умови й способи його вдосконалення, набуття сценічно-виконавського досвіду. Вокальна підготовка студентів у вищій школі здійснюється на заняттях з дисциплін «Сольний спів», «Постановка голосу», «Вокальний клас», «Фах» тощо. О. Прядко зазначає, що вокальна підготовка майбутнього вчителя музичного мистецтва «передбачає засвоєння вокально-технічних умінь та навичок студентів, розвиток художньо-виконавських умінь відтворення вокальних творів, оцінювально-аналізувальних навичок діагностики процесу фонації, озброєння їх теоретико-методичними знаннями у галузі вокальної педагогіки, методики викла-

дання вокалу, дотичних галузей наук» (Прядко, 2015: 442). Ми погоджуємося з науковицею, що майстерне володіння співацьким голосом потребує від здобувачів не лише практичних умінь, а й ґрунтовних теоретичних знань з широкого кола питань, які сприятимуть більш усвідомленому навчанню співу, кращому саморегулюванню та самоконтролю під час фонації.

Практичні аспекти вокальної підготовки майбутніх артистів-вокалістів у вищій школі полягають у формуванні цілого комплексу вокально-професійних умінь, сформованість яких є необхідною умовою успішного здійснення подальшої професійної діяльності. Такий комплекс вокально-професійних умінь науковці поділяють на акустичні, фізіологічні, орфоепічні та психолого-педагогічні (Мережко, Петрикова, Леонтієва, 2017). Важливо, що вокальний слух входить до групи психолого-педагогічних вмінь і стоїть поряд з усвідомленим керуванням такими процесами, як голосоутворення та голосоведення, адже це складна навичка, яку студенти можуть розвинути в процесі вокальної підготовки шляхом систематичного аналізу, порівняння власного співу та виконання інших співаків.

Зауважимо, що вокальна підготовка артистів-вокалістів потребує особистісно-зорієнтованої організації освітнього процесу, «передбачає емоційну насиченість навчальних занять, розвиток вокальної техніки на основі урахування природних задатків особистості, втілення умінь творчої інтерпретації музичних творів, усвідомлення особистістю значення творчого саморозвитку для успішного виконання художньо-педагогічної діяльності» (Мережко, Петрикова, Леонтієва, 2017: 72).

У сучасній науково-педагогічній думці поняття «самоконтроль» трактується як «свідомий аналіз та оцінка власної фахової діяльності, що дозволяє здійснювати своєчасну корекцію, регулювання її ходу та результатів» (Гао Жоцзюнь, 2017: 69). Нам імпонує твердження М. Москалець та М. Чумак, що суб'єктом самоконтролю є студент, який «спрямовує свої контролюючі дії на перевірку параметрів досліджуваного об'єкта, яким є власні риси чи результат діяльності» (Москалець, Чумак, 2016: 190). Відтак, об'єктом слухового самоконтролю майбутнього артиста-вокаліста є якість звучання його музичного інструменту – голосу, який характеризується точністю інтонування, тембровою та динамічною різноманітністю, наявністю високої та низької співочої форманти, політністю, рухливістю, зв'язністю голосоведення та іншими ознаками професійного співу.

Однією з важливих умов формування здатності до самоконтролю майбутніх учителів музичного мистецтва науковець Гао Жоцзюнь визначає розвиток самостійного музичного мислення студентів, що потребує розвинутої когнітивної функції задля творчої трансляції глибинних сенсів, художньо-естетичних образів і символів, закладених авторами у музичному творі та мистецької трансформації знань та умінь, якими здобувач оволодів у процесі навчання (Гао Жоцзюнь, 2017). Таким чином можемо стверджувати, що для розвитку навичок слухового самоконтролю майбутнього артиста-вокаліста важливо спрямовувати освітню діяльність на збагачення та вдосконалення самостійного музичного мислення.

Розглядаючи проблему формування навичок слухового самоконтролю майбутніх учителів музичного мистецтва в процесі інструментальної підготовки сучасні науковці Л. Бондаренко та Г. Ляцова визначають, що слуховий самоконтроль студентів потребує добре розвинутого музичного слуху; відчуття м'язового самоконтролю та чіткої координації під час гри на музичному інструменті; володіння здатністю до емоційного вираження художнього змісту виконуваного твору; сформованих внутрішніх слухових уявлень, необхідних для відтворення еталонного звучання (Бондаренко, Ляцова, 2021). Ми погоджуємося із дослідниками, адже слуховий самоконтроль студентів у процесі освітньої інструментально-виконавської та вокально-виконавської діяльності як складова професійної компетентності потребує добре розвинутого цілого комплексу музичних здібностей, психофізіологічних якостей, спеціальних (фахових) знань, вмінь і навичок.

Обґрунтовуючи значимість розвитку навичок слухового самоконтролю майбутніх музикантів-інструменталістів у закладах вищої мистецької освіти науковці розглядають поняття «слухове самостереження» і зазначають, що «це перше, на що здатний студент під час гри. У процесі самостереження студент відстежує якість виконання слухових завдань і тим самим активує здатність до самостійного мислення і накопичення досвіду» (Бондаренко, Ляцова, 2021: 227).

У науково-педагогічній праці, що присвячена проблемі фахової підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва дослідницею Є. Проворовою розглянуто методичні аспекти формування співацького та розмовного звукоутворення, що базується на принципах особистісного, аксіологічного, компетентнісного, праксеологічного підходів та здійснюється поетапно (мотиваційний, практично-дієвий, рефлексивно-оцінний етапи). Науковиця

зазначає, що практично-дієвий етап вокально-методичної підготовки студентів націлений на розвиток і вдосконалення вокально-технічних, вокально-слухових та художньо-виконавських вмій та навичок (Проворова, 2017). Ми вважаємо, що вокально-слуховий самоконтроль здобувача під час співу є ключовою здатністю, яка безпосередньо впливає на збагачення як вокально-технічних, так і художньо-виконавських здібностей та відповідних їм навичок. Варто зазначити, що «самоконтроль ґрунтується на сформованій саморегуляції і власне через неї здійснюється, створює установку особистості на кінцевий результат діяльності, прогнозування її еталона й зон утруднення, а також сприяє звіренню із прогнозуванням і наступним здійсненням корекції» (Москалець, Чумак, 2016: 192). Таким чином, майбутній артист-вокаліст, здійснюючи слуховий самоконтроль в процесі співу, опирається на вже набуті навички вокально-виконавської саморегуляції, як психологічної так і фізіологічної її складових, що спрямовується студентом на досягнення раніше сформованого еталонного звучання голосу.

Сучасні науковиці О. Молодій та Л. Обух акцентують увагу на навичках інтонаційного самоконтролю студентів, розглядаючи проблему їх розвитку в майбутніх вокально-хорових виконавців саме у класі з постановки голосу. На їх думку, важливим чинником формування навичок інтонаційного самоконтролю є систематична, послідовна та цілеспрямована робота викладача, спрямована на активізацію внутрішніх прагнень студентів до саморегуляції та самоконтролю в процесі виконання вокальних вправ, розспівок, вокалізів та вокальних творів (Молодій, Обух, 2017). Ми погоджуємося з дослідницями, що процес інтонаційного самоконтролю підпорядковується вокально-виконавському самоконтролю студентів під час співу, що охоплює вокально-слухові відчуття, м'язові та психо-емоційні установки (вокальне дихання, звукоутворення та звуковедення, спрямовування звуку в резонатори, утримування у високій позиції та на вокальній опорі тощо). Виконання вокальної мелодії потребує від артиста-вокаліста майстерного володіння голосом, розвиненого музично-інтонаційного й ладо-тонального відчуття задля досконалого виконання складних мелодичних малюнків (висхідні та низхідні стрибки на кварту, квінту, сексту, септиму, октаву, хроматичні ходи, спів по звуках тризвуків, септакордів та їх обернень, розгорнутих тризвуків тощо).

Нам імпонує думка О. Сметани та Т. Паламарчук, що важливим у питанні інтонуювання та слухового самоконтролю майбутнього артиста-вокаліста є встановлення звуковисотного еталону,

формування якого залежить від рівня розвитку як загального музичного слуху, так і вокального слуху. Науковці виділяють різноманітні види слуху музиканта: «абсолютний, відносний, мелодичний, гармонічний, інтонаційно-внутрішньо-зонний, активний, пасивний, тембровий, динамічний, внутрішній і вокальний» (Сметана, Паламарчук, 2017: 91). Слід наголосити на необхідності постійного тренування координації м'язової дії, яка вкрай важлива для точного інтонуювання та чистоти співу мелодії. За умови тривалого та регулярного вдосконалення музичного слуху та навичок слухового самоконтролю така координація слуху та голосу здійснюється рефлекторно без постійного самоконтролю.

Досліджуючи питання вокально-слухового самоконтролю майбутніх співаків як важливого засобу вдосконалення їх фахової підготовки Ф. Мустафаєв визначає, що вокальний слух слугує здатністю відчувати й уявляти роботу всього голосового апарату та окремих його елементів (резонаторів, дихальної системи, артикуляційного апарату, гортані тощо), а вокально-слуховий самоконтроль розуміється науковцем як необхідний для професійного співу комплекс відчуттів (слухових, м'язових, вібраційних), прогнозування, контроль, аналіз та кореляція яких впливає на отриманий результат вокально-виконавської діяльності (Мустафаєв, 2020).

Сучасні науковці М. Москалець та М. Чумак аналізуючи таке явище як «самоконтроль навчальної діяльності студентів» опираються на психофізіологічний, психологічний, функціональний, характерологічний, системно-функціональний, особистісно-діяльнісний підходи та визначають ефективні методи самоконтролю, зокрема, самопланування (прогнозування, моделювання, програмування); самоорганізації (регулювання й координування); самомотивації (переконання, наказ, зобов'язання, заохочення), які формуванню більш складної навички у студентів як самоуправління (Москалець, Чумак, 2016).

Вважаємо, що з метою розвитку навичок слухового самоконтролю майбутніх артистів-вокалістів у процесі вокальної підготовки слід значну увагу приділяти виробленню вірної вокально-виконавської техніки та формуванню культури співу, направляти навчальні зусилля на розвиток художнього смаку, вдосконалення здатності чути свій голос, наче збоку і контролювати його під час співу. Важливо щоби студенти регулярно слухали та аналізували записи різножанрових вокальних творів у виконанні провідних співаків й здійснювали аудіозапис власного виконання з метою подальшого співвідношення м'язових і вібрацій-

них відчуттів із акустичним сприйняттям голосу під час співу та в процесі прослуховування запису.

Висновки. В результаті наукової розвідки було проаналізовано науково-педагогічну та мистецтвознавчу літературу з питань професійної та фахової підготовки майбутніх педагогів-музикантів й музикантів-практиків; досліджено проблему вокальної підготовки артистів-вокалістів у закладах вищої мистецької освіти. Було досліджено педагогічні аспекти формування та розвитку навичок слухового самоконтролю майбутніх артистів вокалістів у вищій школі. В ході дослідження було розглянуто дотичні поняття до теми дослідження,

зокрема, «самоконтроль навчальної діяльності», «вокально-слуховий самоконтроль», «інтонаційний самоконтроль», «слухове самоспостереження». З'ясовано ефективні методи вдосконалення навичок самоконтролю студентів в процесі навчальної діяльності та визначено шляхи розвитку навичок слухового самоконтролю майбутніх артистів-вокалістів. Подальшого дослідження потребують зміст, форми, методи та прийоми формування навичок слухового самоконтролю студентів у процесі вокально-педагогічної, вокально-методичної, вокально-виконавської підготовки та педагогічні умови їх впровадження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондаренко Л., Ляшова Г. Розвиток навичок слухового самоконтролю майбутнього вчителя музичного мистецтва на заняттях з додаткового музичного інструменту як психолого-педагогічна проблема. Актуальні питання гуманітарних наук. 2021. Т. 2, № 37. С. 224-230. URL: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/37-2-33>.
2. Гао Жоцзюнь. Творчо-проективний аспект формування здатності до самоконтролю студентів факультетів мистецтв. Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти. 2017. № 6. С. 69-75. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prptma_2017_6_10.
3. Косяк Л. Методичні аспекти формування навичок вокально-слухового самоконтролю в майбутніх учителів музичного мистецтва у класі постановки голосу. Педагогіка вищої та середньої школи. 2015. № 45. С. 35-41.
4. Мережко Ю., Петрикова О., Леонтієва С. Вокально-виконавська підготовка майбутніх артистів-вокалістів у вищій школі на основі міждисциплінарної інтеграції. Science and Education a New Dimension. 2017. Т. 23, № 139. С. 71-73.
5. Молодій О., Обух Л. Інтонаційний самоконтроль як один із компонентів сучасної професійної підготовки студентів у класі постановки голосу. Наукові записки. 2017. № 157. С. 106-110.
6. Москалець М., Чумак М. Характеристика сутності, змісту, структури, форм і методів самоконтролю навчальної діяльності студентів. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. 2016. № 53. С. 190-201. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/22591/Moskalets.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
7. Мустафаєв Ф. Вокально-слуховий самоконтроль як засіб вдосконалення фахової підготовки майбутніх співаків. Мистецтвознавчі записки. 2020. № 38. С. 132-136.
8. Проворова Є. Формування співацького та розмовного звукоутворення у процесі фахової підготовки вчителя. Наукові записки. 2017. № 155. С. 65-69.
9. Прядко О. Вокально-методична підготовка студентів музично-педагогічних спеціальностей вищих навчальних закладів. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. 2015. № 41. С. 441-446.
10. Сметана О., Паламарчук Т. Особливості інтонування та слухового контролю в естрадному співі: інтонаційний еталон артиста-вокаліста. Scientific journal virtus. 2017. № 16. С. 90-94.

REFERENCES

1. Bondarenko, L., & Liashchova, H. (2021) Rozvytok navychok slukhovoho samokontroliu maibutnoho vchytelia muzychnoho mystetstva na zaniattiakh z dodatkovoho muzychnoho instrumentu yak psykholoho-pedahohichna problema. [The development of auditory self-control skills of the future music teacher on the concepts of an additional musical instrument as a psychological and pedagogical problem] Aktualni pytannia humanitarnykh nauk - Current issues of humanitarian sciences, 2 (37), 224-230 <https://doi.org/10.24919/2308-4863/37-2-33> [in Ukrainian].
2. Hao, Zhotsziun. (2017) Tvorcho-proektyvnyi aspekt formuvannia zdatnosti do samokontroliu studentiv fakultetiv mystetstv. [The creative and projective aspect of forming the ability to self-control students of the faculties of arts] Profesionalizm pedahoha: teoretychni y metodychni aspekty - Teacher professionalism: theoretical and methodical aspects, (6), 69-75. http://nbuv.gov.ua/UJRN/prptma_2017_6_10. [in Ukrainian].
3. Kosiak, L. (2015) Metodychni aspekty formuvannia navychok vokalno-slukhovoho samokontroliu v maibutnikh uchyteliv muzychnoho mystetstva u klasi postanovky holosu. [Methodical aspects of the formation of vocal-auditory self-control skills in future music teachers in the class of voice production] Pedahohika vyshchoi ta serednoi shkoly - Higher and secondary school pedagogy, (45), 35-41. [in Ukrainian].
4. Merezko, Yu., Petrykova, O., & Leontieva, S. (2017) Vokalno-vykonavska pidhotovka maibutnikh artystiv-vokalistiv u vyshchii shkoli na osnovi mizhdystyplinarnoi intehtratsii. [Vocal performance training of future singers in higher education based on interdisciplinary integration] Science and Education a New Dimension - Science and Education a New Dimension, 23 (139), 71-73. [in Ukrainian].
5. Molodii, O., & Obukh, L. (2017) Intonatsiinyi samokontrol yak odyn iz komponentiv suchasnoi profesiinoi pidhotovky studentiv u klasi postanovky holosu. [Intonation self-control as one of the components of modern professional training of students in the voice production class] Naukovi zapysky - Proceedings, (157), 106-110. [in Ukrainian].

6. Moskalets, M., & Chumak, M. (2016) Kharakterystyka sutnosti, zmistu, struktury, form i metodiv samokontroliu navchalnoi diialnosti studentiv. [Characteristics of the essence, content, structure, forms and methods of self-control of students' educational activities] Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova - Scientific journal of the M. P. Drahomanov NPU, (53), 190-201. <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/22591/Moskalets.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [in Ukrainian].
7. Mustafaiev, F. (2020) Vokalno-slukhovyi samokontrol yak zasib vdoskonalennia fakhovoi pidhotovky maibutnikh spivakiv. [Vocal and auditory self-control as a means of improving the professional training of future singers] Mystetstvoznavchi zapysky - Art history notes, (38), 132-136. [in Ukrainian].
8. Provorova, Ye. (2017) Formuvannia spivatskoho ta rozmovnoho zvukoutvorennia u protsesi fakhovoi pidhotovky vchytelia. [The formation of singing and conversational sound production in the process of professional teacher training] Naukovi zapysky - Proceedings, (155), 65-69. [in Ukrainian].
9. Priadko, O. (2015) Vokalno-metodychna pidhotovka studentiv muzychno-pedahohichnykh spetsialnostei vyshchykh navchalnykh zakladiv. [Vocal-methodical training of students of music-pedagogical specialties of higher educational institutions] Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia v pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy - Modern information technologies and innovative teaching methods in the training of specialists: methodology, theory, experience, problems, (41), 441-446. [in Ukrainian].
10. Smetana, O., & Palamarchuk, T. (2017) Osoblyvosti intonuvannia ta slukhovoho kontroliu v estradnomu spivi: intonatsiinyi etalon artysta-vokalista. [Peculiarities of intonation and auditory control in pop singing: the intonation standard of an artist-vocalist] Scientific journal virtus. (16), 90-94. [in Ukrainian].